

Dragomir Vojnić*

UDK 338.24:347.23:338.97(497.5)

Izvorni znanstveni rad

PRIVATNO VLASNIŠTVO U POVIJESNOJ RETROSPEKTIVI I U AKTUALNOM TRENUTKU

Povijest političke ekonomije zapravo je povijest vlasništva. U povijesti su ekonomski efikasniji i tržišno konkurentniji oblici vlasništva smjenjivali one manje efikasne i konkurentne oblike vlasništva. Ekonomija i politika tranzicije zapravo je nastala zbog toga što ni država ni društveno vlasništvo nisu mogli izdržati konkurenciju privatnoga vlasništva. Na idejnim osnovama svestranog razvitka civilnoga društva razvila se i čitava koncepcija i strategija ekonomije i politike tranzicije, jer razvitak civilnoga društva zajednički je cilj svih zemalja u tranziciji. Novo političko ozračje koje je zahvaljujući demokratskim promjenama uslijedilo na početku godine 2000. daje nade da će i Republika Hrvatska krenuti u smjeru euroatlantskih integracija i razvitka civilnoga društva.

Vlasništvo i politička ekonomija

Iz ekonomske teorije i prakse poznato je da se povijest političke ekonomije (nešto malo pojednostavnjeno rečeno) svodi na povijest vlasništva. Političko-ekonomska povijesna retrospektiva jasno pokazuje međuovisnosti između dostignute razine znanja i primijenjene tehnologije i konkretnih oblika vlasništva. U kontekstu tih međuovisnosti definirana je jedna od osnovnih političko-ekonomskih zakonitosti. To se osobito odnosi na stav da oblici vlasništva i vlasnički odnosi determiniraju karakter društvenih odnosa. S time se u vezi općenito može reći da je tok povijesnih događanja spomenutu međuovisnost između različitih oblika vlasništva, razine razvitka znanja i primijenjene tehnologije (što znači i razine globalne proizvodnosti rada) u kontinuitetu potvrđivao. Kontinuitet toga potvrđivanja svodi se na činjenicu da su novonastali povijesni oblici vlasništva bili konkurentniji od onih starih oblika u okvirima kojih su nastali. Zato su u toku povijesti kontinuirano (i moglo bi se reći bez iznimaka) novonastali (konkurentniji) oblici vlasništva u danim fazama

¹D. Vojnić, znanstveni savjetnik u Ekonomskom institutu, Zagreb. Članak primljen u uredništvu: 06. 03. 2000.

razvitka ljudskog društva postupno počeli dominirati, a stari su nekonkurentni oblici vlasništva postupno nestajali. U konačnici su ti stari oblici vlasništva postajali samo povijesne kategorije.

Nastanak političko ekonomske kategorije realnog socijalizma na početku ovoga stoljeća i nestanak (barem u Europi) takve kategorije na svršetku ovoga stoljeća poremetio je (uvjetno rečeno) dosadašnji tok povijesnih zbivanja. Državno vlasništvo nije moglo izdržati konkurenciju privatnog vlasništva i zato je moralo sići s povijesne scene. To se isto dogodilo (i premda u nešto manjim razlikama konkurentnosti) i s društvenim vlasništvom i s na njemu zasnovanom tržišno-plan-skim, tj. samoupravnim socijalizmom.

Ta je pojava sama po sebi izazvala brojna pitanja i političko-ekonomskog i sociološkog i filozofskog karaktera. Što se zapravo dogodilo? Je li se povijest političke ekonomije počela približavati svome svršetku? Mogu li se društvene pojave i promjene što ih su iznjedrile državno i društveno vlasništvo uopće smatrati normalnima. Mogu li se poznata revolucionarna događanja što su uzrokovala pojavu državnog, pa i društvenog, vlasništva smatrati povijesnim greškama, barem u smislu preuranjenih revolucija¹. Na sva ta i na mnoga druga slična i srodna pitanja mogu se davati određeni, vjerojatno i prilično različiti odgovori.

No, svi bi odgovori, koji bi pretendirali biti nešto više od povijesnih komentara zasnovanih na uobičajenoj i općeprihvaćenoj razini znanja, zahtijevali nešto produbljenije multidisciplinarno istraživanje.

Krah boljševičke opcije realnog socijalizma i pojava političko-ekonomski nedovoljno definiranog kompleksa ekonomije i politike tranzicije nametnuli su urgentnu potrebu davanja odgovarajućih (ili barem određenih) objašnjenja spomenutih pojava, jednako kao i odgovora na naprijed postavljena pitanja. Znanstvenici, ekonomisti i drugi, koji se bave teorijom i praksom ekonomije i politike tranzicije, pošli su (a ništa im drugo nije ni preostalo) od veoma pragmatičkih prosudbi i stavova. Takve pragmatičke prosudbe i stavove i osobno sam zastupao u svojim brojnim radovima koje sam pisao na temu ekonomija i politika tranzicije na svršetku osamdesetih i na početku devedesetih godina.²

Glavne odrednice tih pragmatičkih stavova svode se na prosudbe o tome da boljševička opcija realnog socijalizma nije udovoljila nekim općeprihvaćenim

¹ U povodu obilježavanja pedesete obljetnice Ekonomskog instituta, Zagreb 15. prosinca godine 1989. u Zagrebu je održano veliko međunarodno savjetovanje kojim su razmatrani osnovni okviri ekonomije i politike tranzicije na našim prostorima. U kontekstu tih razmatranja posebno je bilo zanimljivo izlaganje Predraga Vranickog na temu "Prijevremenost revolucija". Izlaganja i diskusija sa toga skupa objavljeni su u knjizi Zvonimir Baletić i Dragomir Vojnić (ed.et.al.) "Socijalizam u reformi". "Iskustvo i problemi jugoslovenske privredne reforme", Ekonomski institut i Informator, Zagreb, 1990.

² Najveći dio tih radova objavljen je u knjizi "Ekonomija i politika tranzicije" u izdanju Ekonomskog instituta, Zagreb i Informatora, Zagreb, 1993. Knjiga je promovirana u Ekonomskom institutu, Zagreb 15. lipnja, godine 1993. Promotori su bili profesori Eugen Pusić, Rikard Lang, Stjepan Zdunić i Željko Rohatinski.

kriterijima koje je naša civilizacija prihvatila kao svojevrsne povijesne konstante vrednovanja kvalitete ljudskog življenja. Pojam "naša civilizacija" u ovom kontekstu upotrebljenom nešto šire u smislu moderne novovjekovne kršćanske civilizacije.

Prvi kriterij s karakteristikama povijesne konstante odnosi se na ekonomsku efikasnost (i gospodarsku djelotvornost) kao bitnu karakteristiku i određeni oblik vlasništva i njegove konkurentne sposobnosti. Drugi kriterij s karakteristikama povijesne konstante odnosi se na političku demokratičnost i ljudska prava i slobode.

Boljševička opcija realnog socijalizma nije mogla udovoljiti ni jednom ni drugom povijesnom kriteriju. Zato je ta opcija socijalizma doživjela svoj krah i samim time morala sići s povijesne scene. Zašto se to dogodilo? Teoretičari ekonomije i politike tranzicije pošli su od prosudbe da je kriza boljševičke opcije realnog socijalizma započela već na dan njegova nastanka. Uzroci su toj pojavi u činjenici da je realni socijalizam već od prvih dana prekinuo s nekim veoma bitnim pluralističkim trendovima koji su općeprihvaćeni u (osobito novijoj) povijesti naše civilizacije. U tom se kontekstu posebna pozornost obraćala trima povijesnim pluralističkim trendovima. Prvi se odnosi na pluralizam vlasništva (s težištem na privatno vlasništvo). Drugi se odnosi na pluralizam tržišta. Treći se odnosi na pluralizam političkog ustrojstva.

U povijesti naše civilizacije nije poznat nijedan društveno-ekonomski i politički model koji je mogao udovoljavati spomenutim kriterijima s karakteristikama povijesnih konstanti (ekonomska efikasnost i politička demokratičnost uz zaštitu ljudskih prava i sloboda), a koji se nije zasnivao na tri spomenuta pluralizma.

Slijedom takvih teorijskih postavki postavili su teoretičari ekonomije i politike tranzicije (i to kako ekonomisti, tako i drugi društveni znanstvenici) osnovne zadaće ukupnog procesa tranzicije. Te se zadaće svode na ponovno uspostavljanje prekinutih povijesnih i civilizacijskih pluralističkih trendova u sferi vlasništva, tržišta i političkog ustrojstva. I to je upravo ono što se sada događa u svim zemljama u tranziciji, uključujući tu i Hrvatsku.³ Na svršetku onih razmatranja može se ipak postaviti i pitanje je li ideja socijalizma otišla u povijesni zaborav? Sasvim pragmatički odgovor na to pitanje može biti: ne samo da ideja socijalizma, pa i socijalne države, nije otišla u povijesni zaborav, nego je ona upravo u tijeku ovog našega i na samom pragu XXI. stoljeća doživjela svoju renesansu i povijesnu afirmaciju. No, taj slijed misli i takve prosudbe nemaju ničeg zajedničkog ni s idejama realnog socijalizma u prošlosti, niti s bilo kakvim pretpostavkama njegove restauracije u budućnosti. Naprotiv, radi se o modelu socijalnog društva i socijalne države koji je

³ Na svršetku osamdesetih i u tijeku devedesetih godina održani su brojni međunarodni znanstveni skupovi o temi reforme i tranzicije. Najviše takvih skupova organizirao je Bečki institut za komparativne ekonomske studije na osnovi velikih međunarodnih projekata. Tim je projektima koordinirao Međunarodni odbor sastavljen od znanstvenika iz Europe i SAD, uključujući i autora toga priloga. Posebno spominjem tri skupa kojih su radovi (uključujući i radove autora) objavljeni u tri knjige u redakciji Christopher T. Sanders u izdanju poznate izdavačke kuće Macmillan, London: (1) *Economics and Politics of Transition*, (1992.), (2) *The Role of Competition in Economics Transition*, (1993.), (3) *Eastern Europe in Crisis and the Way Out* (1995.).

povijest već afirmirala i na koji će se naša civilizacija sve više oslanjati u budućnosti. To je model države i ekonomije blagostanja, koji se u suvremenoj varijanti javlja kao model razvijenog, civilnog društva "XXI.stoljeća".

Privatno vlasništvo, socijalna država i civilno društvo XXI. stoljeća

I premda je privatno vlasništvo bilo i ostalo glavna karakteristika društvenih (kapitalističkih) odnosa u proteklome stoljeću u svim, osobito europskim, zemljama razvijenog tržišnog gospodarstva, ipak se mogu zapaziti velike razlike u razvitku i u funkciji socijalne države i civilnoga društva. U razdoblju prije Drugog svjetskog rata mogle su se tek nazirati prave funkcije razvijene socijalne države. U poslijeratnom razdoblju te funkcije dolaze do punog izraza. Nastaje razdoblje ekonomije i politike blagostanja i razvitak civilnoga društva. Razvitak takvoga društva zajednički je nazivnik za povezivanje i udruživanje zemalja Europske unije.

Sve se to događalo pod snažnim utjecajem najnaprednijih političkih snaga, odnosno političkih stranaka i sindikalnih i radničkih pokreta. U tome su posebnu ulogu imale socijaldemokratske i druge socijalističke i radničke partije. Ideja socijalne države i socijalne pravde prihvaćena je i u nekim drugim političkim skupinama. To se osobito odnosi na liberale i na kršćane. U tome se kontekstu može slobodno prosuditi da sve tri moćne suvremene političke internacionale (Socijaldemokratska, Demokršćanska i Liberalna) podržavaju ideju socijalne države i socijalne pravde. Te su ideje ipak kod političkih stranaka socijaldemokratske ili slične orijentacije bile i ostale najprepoznatljivije. U kontekstu tih razmatranja valja zapaziti velike razlike u općim (osobito zapadno-europskim) uvjetima življenja na početku i na svršetku XXI. stoljeća (moglo bi se reći podruštvljene dioničarske karakteristike dijela vlasništva) uz jačanje trenda i malih dioničara i radničke participacije u upravljanju i profitu.

U novije su se vrijeme pojavile prosudbe da su prostori za dalji razvitak društva na osnovama ekonomije i politike blagostanja istrošeni. Takav se stav obično objašnjava visokim društvenim troškovima. U tome se kontekstu implicite nameće i pitanje je li socijaldemokracija u tijeku protekloga stoljeća iscrpila prostore svoga djelovanja. Bilo kakav komentar o tim pitanjima nije moguće učiniti bez oslonca na događanja u povijesnoj retrospektivi. Povijest socijaldemokracije vuče svoje korijene iz društveno-ekonomskih i političkih previranja što su se događala na svršetku prošlog i na početku ovoga stoljeća. Snažan razmah kapitalističke proizvodnje na temeljima novih znanstvenih dostignuća i novih tehnologija postavio je pred socijaldemokratske i uopće pred radničke i sindikalne pokrete brojne dileme. Glavne-su se dileme odnosile na pitanje je li moguće i kako popravljati položaj radnika i uopće radno ovisnih ljudi u okvirima sve dinamičnijeg i bujnijeg razvitka kapitalističkoga društva? Karakter i sadržaj odgovora na ta pitanja dali su ton i pečat ukupnim društveno-ekonomskim, političkim i socijalnim događanjima stoljeća koje je upravo na izmaku. Najveći dio socijalističkih, radničkih i sindikalnih po-

kreta u razvijenim zapadnim zemljama opredijelio se za traženje boljeg pozicioniranja radno ovisnih ljudi odgovarajućim reformama unutar kapitalističkog sustava. Bitne razlike dogodile su se samo u carskoj Rusiji. Tamo su se socijaldemokarati i socijalisti podijelili. Manjina je bila za traženje odgovarajućih rješenja unutar postojećeg društveno-ekonomskog i političkog sustava. Budući da su predstavljali manjinu, nazvani su menjševicima. Većina je bila za radikalne promjene u smjeru napuštanja postojećeg društveno-ekonomskog i političkog sustava, a zato što su oni predstavljali većinu, nazvani su boljševicima.

Povijesna događanja u proteklome stoljeću pokazala su tko je bio u pravu. Socijaldemokracija i srodne političke skupine dali su ton i pečat ukupnim društveno-ekonomskim i političkim događanjima u proteklome stoljeću. Boljševizam je od samog početka ušao u krizu koja je završila njegovim krahom na svršetku osamdesetih i na početku devedesetih godina. Nastupilo je razdoblje tranzicije. Za tranziciju su bile najbolje pripremljene one zemlje što ih su svoja reformska ostvarenja usmjerivale tako da su na tragu (barem implicitno) socijal-demokratske opcije.

To se posebno odnosi na Hrvatsku i Sloveniju. Slovenija pripada zemljama koje su te prednosti najbolje iskoristile. Hrvatska se ubraja u zemlje koje su te prednosti najslabije iskoristile. Slovenija ima razvijenu višestranačku parlamentarnu demokraciju, civilno društvo i prosperitetno gospodarstvo. Hrvatska se zbog pogrešnog ekonomskog i političkog modela našla u dubokoj moralnoj i gospodarskoj krizi. To se nikako ne može pravdati ratom i godinama ni rata ni mira. Slovenija je najbliža svim euroatlantskim integracijama. Hrvatska je jedina europska zemlja u tranziciji koja se sve do početka godine 2000. ni u jednoj od integracijskih kombinacija nije ni spominjala. Tome je razlog postojeće makroekonomsko i makropolitčko okruženje. Promjene toga okruženja koja su upravo u tijeku ubrzano će vraćati Hrvatsku u krug onih središnjeeuropskih država koje će se najbrže uključivati u euroatlantske integracijske procese.

Reformske pripreme u svim zemljama u tranziciji ostvarivale su se pod snažnim utjecajem europske socijaldemokracije. Znanstveni su utjecaji u tome smislu posebno dolazili iz Bečkog instituta za komparativne ekonomske studije. U studenome. godine 1998. taj je Institut obilježio dvadesetpetu obljetnicu svoga djelovanja na planu reforme i tranzicije. Veliki međunarodni projekt toga Instituta, koji pod naslovom "Europska ekonomska interakcija i integracija" već više od dva desetljeća koordinira posebni Međunarodni odbor (uključujući i autora ovoga priloga) veoma je mnogo pomogao pripremanju i ostvarivanju tranzicije.

Kada se radi o daljim (moglo bi se reći novim) smjerovima i sadržajima kretanja socijaldemokracije, socijalne države i civilnog društva, onda je, opet oslanjajući se na povijesnu retrospektivu, osobito potrebno imati u vidu te momente.

Nastanak ekonomije i politike blagostanja, pa i države i društva blagostanja, osobito poslije Drugog svjetskog rata ptezan je sa svojevrsnim konsenzusom o ostvarivanju relativno izbalansiranih odnosa i interesa rada i kapitala. Nešto malo simplificirano rečeno veliki se dio problema svodi na odnose kriterija tržišta i kriterija socijale (možda bolje reći solidarnosti) u organizaciji gospodarstva i društva.

Prenaglašivanje kriterija tržišta u jednoj državi povećava profitabilnost i konkurentnost, ali smanjuje funkciju socijalne države i socijalne pravde. Prenaglašivanje kriterija socijale ima obrnute efekte. Umijeće politike jest pronaći odgovarajuću mjeru i ravnotežu. Tu su mjeru i ravnotežu relativno dobro uspostavile zemlje Europske zajednice i poslije Europske unije. Različite varijante ostvarivanja ekonomije i politike blagostanja povezuje svojevrsan zajednički nazivnik koji povezuje zemlje Europske unije. Dogodilo se, međutim, da jednom pronađena mjera i uspostavljena ravnoteža interesa i odnosa rada i kapitala nije i ne može biti završena dana. Naprotiv, ta je mjera, po prirodi stvari, za razne zemlje različita. Sve ovisi o razini gospodarskog razvitka i demokratskih tradicija. Pojedine zemlje Europske unije (i to najprije skandinavske zemlje, a poslije i Njemačka i, neke druge) došle su do spoznaje da im prenatraglašeni utjecaj socijale smanjuje konkurentnost. U većini zemalja Europske unije uslijedile su inicijative traženja novih rješenja i nove ravnoteže.

Ta su pitanja uvelike preokupirala XI. svjetski kongres ekonomista u Tunisu (prosinac 1995.). Ti su problemi bili veoma izraženi (problemi nejednakosti, siromaštva i ekonomskog rasta) i na prošlom XII. svjetskom kongresu ekonomista u Buenos Airesu (kolovoz 1999). I na jednom i na drugom kongresu (na kojima sam i osobno aktivno sudjelovao) istaknuti su dinamički, a ne statički aspekti tih pojava. Prosudbe o tome da je ekonomija i politika blagostanja istrošila prostore efikasnog djelovanja imaju statički karakter. Unošenje dinamičkih aspekata u te prosudbe daje bitno različitu sliku. Ta slika osobito upućuje na razlikovanje forme i sadržaja. Jer ako su se neka rješenja u ostvarivanju ekonomije i politike blagostanja u prevelikoj mjeri oslanjala na ulogu i funkciju centralne države (što se osobito odnosi na visoki udio odgovarajućih dijelova državnog proračuna u bruto domaćem proizvodu), to nikako nije principijelni argument protiv te politike. A to znači da su forme, pa i metode (mirovinskog, zdravstvenog i uopće socijalnog sustava), podložne promjenama, ali samo uz pretpostavku očuvanja funkcije socijalne države i ostvarivanja načela socijalne pravde. Sve se to može ostvarivati samo u takvom društvu koje u svojoj organizaciji i razvitku udovoljava i kriterijima ekonomske efikasnosti (što i jest funkcija tržišta) i kriterijima političke demokratičnosti, socijalne pravde i ljudskih prava i sloboda (što je funkcija političkog ustrojstva). Iz teorije i prakse poznato je da napuštanje jedne ravnoteže i traženja druge, zato što se radi o društvenim procesima, nikada ne prolazi bez većih ili manjih društvenih tenzija. Svojevrsna je igra sudbine htjela da je nova socijaldemokratska vlada Njemačke među svoje prve zadaće morala staviti bolje usklađivanje onih velikih prava i troškova koji su uslijedili po odlukama jedne konzervativnije vlasti. Mutatis mutandis (i premda u bitno različitom kontekstu međuovisnost) moglo bi se dogoditi da nova hrvatska vlast (zbog učinjenih grešaka ekonomske i ukupne politike) bude prisiljena provoditi privremenu restrikciju nekih prava i troškova.

No, ni ono što se događa u Njemačkoj i u drugim zemljama Europske unije, a pogotovo ono što bi se moglo dogoditi u Hrvatskoj, nema nikakvog bitnog značenja za opće kretanje socijaldemokracije po kolosijeku novih dostignuća koncepta i ideja ekonomije i politike blagostanja, jer gledajući dinamički, a ne statički, osnovne

ideje ekonomije i politike blagostanja i dalje će se razvijati i bez obzira na to što će se neke metode i nazivi pojedinih sadržaja vjerojatno mijenjati. Sve je to, naime, i sasvim razumljivo ako imamo u vidu sve one promjene koje je, posebno u proteklih pola stoljeća ostvarila europska socijaldemokracija kao daleko predominantna politička opcija Europske unije. U tome je kontekstu opetovano potrebno naglasiti da sve tri moćne političke grupacije (internacionalne) - socijaldemokratska, demokršćanska i liberalna naglašavaju načela socijalne države i socijalne pravde. Te su se konvergencije dogodile pod velikim direktnim i indirektnim (svjesnim ili nesvjesnim) utjecajem socijaldemokracije. Bilo je, razumije se, i određenih povratnih sprega i fead back efekata, osobito u kontekstu općeg prihvaćanja svjetonazora i moralnih kriterija (deset zapovijedi Božjih) kršćanske civilizacije.

Ono, međutim, što će predstavljati i osnove daljeg razvitka i nove svekolike druge sadržaje europske socijaldemokracije u interakciji sa dvjema spomenutim političkim internacionalama odnosi se na, moglo bi se reći, još do kraja nesagledive domete razvitka civilnog društva. Radi se o takvome društvu u kojem će njegovi građani sve više i više zadovoljavati svoje potrebe i interese svekolikim samouduživanjem u različite organizacijske oblike. Radi se, dakle, o onim oblicima samoudruživanja koje obično stavljamo pod zajednički nazivnik "nevladine organizacije" NGO (Non.Government Organization). Tim organizacijama već danas pripada veoma velika uloga u svim razvijenim demokratskim zemljama, osobito u zemljama Europske unije. One su sve razvijenije i u svim, posebno u europskim, zemljama u tranziciji, pa i u Hrvatskoj. Jedan od važećih kriterija razvitka demokracije povezuje se s brojem i mjestom i ulogom nevladinih organizacija.

I upravo će svekolika razvijenost i aktivnost tih organizacija davati ton i pečat novim demokratskim i humanim sadržajima te nove faze razvitka i socijaldemokracije i ekonomije i politike blagostanja i socijalne države, a može se slobodno reći i razvitku civilnoga društva u cjelini. Sve veća decentralizacija u ostvarivanju vlasti, sve veća uloga samouprave, sve veća uloga participacije i različitih oblika samoupravljanja bit će glavna značajka razvitka i socijaldemokracije i civilnog društva. Zaštita čovjekove okoline i sve veća organizirana aktivnost velikog broja nevladinih organizacija u smjeru spašavanja od samouništenja pripada u bitnim odrednicama razvitka socijaldemokratskog i civilnoga društva. U takvom će okruženju svaki pojedinac imati mogućnost da vlastitim samoorganizacijskim inicijativama i preko odgovarajućih udruga kreira, štiti i ostvaruje svoje ideje i interese u širokom rasponu od materijalnog prosperiteta, preko humanih, kulturnih, umjetničkih i sportskih sadržaja, pa sve do zaštite ljudskih prava i sloboda.

Socijaldemokracija je i kao europska i kao svjetska idejnopolička opcija dala ton i pečat svim mogućim društveno-ekonomskim i političkim događanjima u Europi u proteklome stoljeću. Njezini implicitni utjecaji, osobito u sadržaju (bez obzira na definiranje svjetonazora), ni u SAD nisu marginalni. Potrebno je samo se sjetiti braće Kennedy, a isto tako i nedavnog nastupa predsjednika Billa Clintona na kongresu europskih socijaldemokrata. Sve u svemu, nema i ne može biti nikakvih sumnji o tome da će dvadeset i prvo stoljeće u još čistijem izrazu, zbog kraha bolj-

ševičke opcije, ostati pod dominantnim utjecajem socijaldemokracije, u interakciji sa socijalliberalima i demokršćanima.

Klasične karakteristike društva ekonomije i politike blagostanja XX.stoljeća dobit će svoj puni izraz u razvitku demokratskog i humanog civilnog društva XXI.stoljeća.

Ekonomska znanost u povijesnoj retrospektivi reforme i tranzicije

U ekonomskoj su teoriji i praksi pojmovi ekonomske znanosti i ekonomske politike jasno određeni. Ekonomska znanost je dio znanosti, a ekonomska je politika dio politike.

Zadaća ekonomske znanosti jest traženje znanstvene istine u sferi ekonomskih zbivanja. Zadaća ekonomske politike jest ostvarivanje određenih ekonomskih ciljeva. Takve determinirane zadaće ekonomske znanosti i ekonomske politike pokazuju i njihovu povezanost i njihove razlike. Povezanost se ogleda u činjenici da je glavna zadaća primijenjene ekonomske znanosti podizanje kvalitete (na svim razinama) ekonomskih odluka. Pritome su kriteriji ponašanja znanstvenika determinirani traženjem znanstvene istine. Utjecaji kompromisa isključeni su. Budući da su ekonomske (posebno, makroekonomske) odluke političke, što znači da ih donose političari, kompromisi nisu isključeni.

Takav tok misli, međutim, mora uvažiti činjenicu da je limit znanja inherentan ljudskom rodu i da postoji odvajkada zavajkada. Problemi u odnosima ekonomske znanosti i ekonomske politike počinju onda, kada je razina ekonomskih (političkih) odluka niža od dostignute razine znanja. Jedno od mjerila razvijenosti suvremenih civiliziranih zemalja (demokratske tradicije i tržišnog gospodarstva) manifestira se u transparentnosti znanja. A to u ekonomskoj sferi znači visoku usklađenost između kvalitete ekonomskih odluka i dostignute razine znanja. U takvim se uvjetima u praksi ekonomskih zbivanja kriteriji (beskompromisnog) ponašanja znanstvenika i političara sve više približavaju.

Gdje smo u svemu tome mi, gdje je Hrvatska? U nas su i u svijetu općeprihvaćene neke ocjene koje je potrebno i zbog povijesne retrospektive i zbog aktualnog trenutka, neprestano opetovati.

A te se ocjene odnose na činjenicu da je Hrvatska pripadala onim zemljama koje su bile najbolje pripremljene za tranziciju. Nije bilo nijednog međunarodnog skupa ekonomista (na početku devedesetih godina) na kojim takve ocjene nisu dominirale. To se osobito odnosi na prvi veliki međunarodni skup o tranziciji i privatizaciji koji je u lipnju 1991. organizirao The Hoover Institution, Stanford University. To se ponovilo i na X. svjetskom kongresu ekonomista koji je održan u Moskvi u kolovozu 1992. Na oba spomenuta skupa i osobno sam aktivno sudjelovao. U to su vrijeme veoma drastično dolazile do izražaja velike razlike u pripremljenosti pojedinih zemalja za tranziciju. Čak i zemlje koje su danas na čelu tranzicijske kolone, kao što su Mađarska i Poljska, u to su vrijeme bile daleko iza nas. To se

pogotovo odnosi na Češku i Slovačku. Naše velike prednosti odnosile su se posebno na društveno vlasništvo, na decentralizirane poslovne odluke i na tržišnu tradiciju. No, u praksi stvarnih tranzicijskih događanja sve su te prednosti marginalizirane i praktički izgubljene. Iznimka je donekle tržišna tradicija, tako da u ratu nismo bili prisiljeni uvoditi ratnu ekonomiju. Valja ponovno isticati da glavni uzroci za to nisu ni rat ni posljedica rata, nego greške ekonomske i ukupne politike. Na početku devedesetih godina u procesu osamostaljivanja i međunarodnog priznavanja Republike Hrvatske stvari nisu izgledale tako loše. Kao ravnatelj Ekonomskog instituta, Zagreb počeo sam zajedno sa svojim suradnicima ostvarivati plemeniti komplot (ili barem konstruktivnu suradnju) s ekonomskom politikom. Ta se suradnja praktički ostvarivala prvo sa Vladom Stipe Mesića a poslije Vladom Josipa Manolića. Na svršetku 1990. i na početku 1991. cijeli je Ekonomski institut, Zagreb bio angažiran na izradi studije "Privatizacija u politici gospodarskog razvitka Republike Hrvatske". Redaktor studije bio je Stjepan Zdunić, koji je poslije postao ministar za razvoj. Prve reakcije Vlade, odnosno predsjednika Josipa Manolića na spomenutu studiju, koja je morala poslužiti kao znanstvena podloga za Zakon o privatizaciji, bile su povoljne. No, u posljednjem su razgovoru spomenuti ograničenja i poteškoće za primjenu njezinih stavova u Zakonu o privatizaciji, što u to vrijeme ni ja ni moji suradnici nismo mogli shvatiti. Naše veliko razočaranje i neshvaćanje popratilo je predsjednik Manolić komentarom da će se možda jednom poslije nešto od u studiji iznesenih stavova morati uvažiti. Osnovni stav te studije bio je da je društveno vlasništvo viši oblik vlasništva od državnoga (makar i u smislu kvazigrupnog vlasništva i implicitnog dioničarstva) i da prema tome tok privatizacije mora ići izravno u smjeru privatnog vlasništva.

Glavni su stavovi ove studije korišteni i kao znanstvene osnovice prve "Konceptije i strategije razvitka Republike Hrvatske" koja je poslije, na inicijativu Stjepana Zdunića, tada već ministra za razvoj, priređena u Ekonomskom institutu, Zagreb. Nažalost, sudbina te druge studije nije bila ništa bolja od sudbine one prve. Ekonomska se politika u potpunosti oglušila na sve inicijative i na prijedlog što ih je davala ekonomska znanost. U tom kontekstu mislim da moram ponoviti neke prosudbe i stavove koji, i premda nisu ni novi ni nepoznati, ipak sadrže određene pouke.

Kao dugogodišnji ravnatelj Ekonomskog instituta, Zagreb nemam nikakve iluzije o razini i dometima naše ekonomske znanosti. Ona još uvijek nije na potrebnoj razini i na njezinoj se promociji valja još mnogo raditi. Ipak, naša je ekonomska znanost u proteklim godinama reforme i tržišne tradicije stekla jednu kvalitetu i jednu karakteristiku u smislu reformske pluralističke i demokratske orijentacije, koju su još svi relevantni čimbenici u svijetu bezrezervno priznavali. Tu posebno mislim na one znanstvene institucije u Europi i u SAD koje su se u kontinuitetu, kao i naša ekonomska znanost i osobito Ekonomski institut, Zagreb, bavile problemima reforme i tranzicije. Spomenut ću samo dvije relevantne institucije u Europi, to su Bečki institut za komparativne ekonomske studije i Institut za istraživanje međunarodnih ekonomskih i političkih odnosa Akademije znanosti Ruske Federacije. Od relevantnih institucija u SAD osobito spominjem Institut za komparativne

studije Državnog Sveučilišta Floride, Tallahassee. Brojne knjige i publikacije objavljene u poznatim izdavačkim kućama kao što su Praeger, New York, Macmillan, London, i izdanja Akademije znanosti Ruske federacije, o tome najbolje govore.

Sve te momente valja stalno ponavljati zbog toga da se, makar i u povijesnoj retrospektivi, jasno diferenciraju stavovi i dometi ekonomske znanosti i ekonomske politike. Greške učinjene u devedesetim, osobito one koje se odnose na privatizaciju i tajkunizaciju i mafiokraciju) nisu uslijedile zbog nedostatka znanja, nego zbog grešaka ekonomske i ukupne politike. U novije vrijeme postaju sve prepoznatljiviji duboki korijeni iz kojih se iznjedrila koncepcija privatizacije pretvorbom i tajkunizacijom. Ti duboki korijeni dopiru sve do daleke Kanade i Norvala, gdje su se u krugovima hrvatske brojne desne (proustaške) dijaspore počele osmišljavati konture modela tranzicije, privatizacije, pretvorbe i tajkunizacije. Zbog svega smo toga od velikih potencijalnih dobitnika postali još veći stvarni gubitnici. Sve prednosti stjecane desetljećima reforme i tržišne tradicije, kao i sve prednosti samostalnosti privrednih subjekata i decentraliziranog odlučivanja na osnovama društvenog vlasništva, otišle su jednim potezom (pretvorbom) unepovrat.

I ne samo to! Jer kako nerijetko biva, jedna nesreća povlači drugu. Privatizacija pretvorbom i tajkunizacijom, uz sve druge greške ekonomske i ukupne politike, veoma su negativno utjecale na ukupnu poziciju i na rejting Hrvatske u svijetu. Od onih prosudbi na početku tranzicije; da bi Hrvatska mogla ostati na čelu tranzicijske kolone, nije ostalo ništa. Bolje reći, ostalo je veliko razočaranje. Hrvatska se našla u nezavidnom položaju međunarodne izolacije. Hrvatska se ekonomska znanost koja je imala zamjetno bolje predispozicije za ostvarivanje djelotvorne tranzicije našla u poziciji potpune blokade. Jer ako se ikome, što se znanja tiče, nije smjela dogoditi privatizacija tajkunizacijom i mafiokracijom, to se nije smjelo dogoditi Hrvatskoj. Isto tako, ako se ikome nisu smjele dogoditi greške mehaničke i nekritičke primjene ekonomskog neoliberalizma, to se nije smjelo dogoditi Hrvatskoj.

Upozorenja koja su došla od vodećih ekonomista Svjetske banke i MMF, a koja se odnose na diskusiju o Washington i PostWashington konzensusu, bila su poznata hrvatskim ekonomistima već na samom početku tranzicije. Osobno sam na to upozoravao na više međunarodnih skupova o tranziciji. Spominjem samo skupove u The London School of Economics, veljača 1992.; The Hoover Institution, lipanj 1991.; XI. svjetski kongres ekonomista, Tunis prosinac 1995.; Treća međunarodna konferencija Enterprise in Transition, Šibenik, Solaris 1999.; Opatijska savjetovanja ekonomista 1996.-1999. No, budući da je ekonomska znanost dio znanosti, što znači da ne odlučuje, a ekonomska je politika dio politike, što znači da odlučuje, dogodilo se ono što se moralo dogoditi kada ekonomska politika ignorira ekonomsku znanost. Nemam, razumije se, nikakve iluzije da bi se u slučaju "plemenitog komplota" ili barem "konstruktivne suradnje" između ekonomske znanosti i ekonomske politike, tranzicija u Hrvatskoj ostvarivala glatko i bezbolno. Naprotiv, bilo bi i velikih problema i velikih turbulencija, ali bi uspjesi bili neusporedivo veći.

Ne mora se ići daleko. Pogledajmo samo susjednu i prijateljsku Sloveniju. Pri svemu tome ne zanemarujem činjenicu da se ratna događanja u Hrvatskoj ne mogu stavljati u istu razinu s onima u Sloveniji, ali, privatizacija tajkunizacijom i pojava takvih društvenih devijacija kao što je mafiokracija nisu uslijedile zbog rata, nego zbog grešaka ekonomske i ukupne politike.⁴

Studijske osnovice za ostvarivanje ekonomije i politike tranzicije (posebno privatizacije) priređene na početku devedesetih u Ekonomskom institutu, Zagreb, davale su mogućnost da se ekonomska politika nađe na pravom kolosijeku. Ona se, međutim, zbog ignoriranja spomenutih studijskih osnovica, od samog početka našla na neispravnome kolosijeku. Na tom je kolosijeku dočekala svršetak tisućljeća. Umjesto da smo, koristeći se prednostima društvenoga vlasništva, djelotvornu privatizaciju ostvarivali primjenom različitih metoda (uključujući tu i raspodjelu dijela vlasništva onima koji su ga stvorili, i prodaju, i denacionalizaciju, i zajednička ulaganja u cilju restrukturiranja), mi smo, odnosno naša ekonomska politika, odlučili napraviti nešto sa svih aspekata gledano dijametralno oprečno, potpuno nelogično i apsurdno. Mi smo se umjesto koraka unaprijed u smjeru privatnoga vlasništva, odlučili učiniti korak unatrag u smjeru državnoga vlasništva.

Tim su jednim potezom anulirane ogromne prednosti koje su imali hrvatsko gospodarstvo i društvo za ostvarivanje ekonomije i politike tranzicije. Apsurdno je to, da su nas na te prednosti upozoravali i znanstvenici iz razvijenih zemalja. Na prvoj već spomenutoj konferenciji o tranziciji (The Hoover Institution, Stanford University, SAD lipanj 1991.) američki su mi ekonomisti nobelovci govorili: "Vi u vašoj zemlji niste imali kapitaliste, a imali ste gospodarstvo s tržišnim karakteristikama. U vašem su sustavu radnici bili u isto vrijeme i proizvođači i upravljači i menadžeri i kapitalisti, kao kvazivlasnici. Zato se privatizacija mora velikim dijelom ostvarivati priznavanjem kvazivlasništva kao stvarnog vlasništva". Pri svemu su tome, razumije se, upozoravali na odgovarajuću ulogu institucija države u organizaciji i kontroli financijskog tržišta, na ulogu investicijskih fondova i na obrazovanje i zaštitu (osobito malih) dioničara. Američki ekonomisti nobelovci upozoravali su nas na ono što su suradnici Ekonomskog instituta, Zagreb imali u vidu prilikom pripreme studijske osnovice Zakona o privatizaciji iznesene u studiji. "Privatizacija u politici gospodarskog razvitka Republike Hrvatske" u redakciji Stjepana Zdunića.

Nažalost, zbog primjenjene metode pretvorbe (što zapravo znači svođenje društvenog vlasništva kao višeg oblika na državno vlasništvo kao niži oblik vlasništva), danas je u čitavome gospodarstvu Hrvatske veoma teško naći primjer uzorne privatizacije. Nedavno (na svršetaku 1999.) Hrvatska je televizija posvetila prilično pažnje jednom od rijetkih djelotvorno privatiziranih poduzeća. To je turističko poduzeće "Jadranka" iz Malog Lošinja. To je poduzeće privatizirano po modelu iz spomenute studije Ekonomskog instituta, Zagreb. Prilikom ostvarivanja privatizacije

⁴ Detaljnije razrade tih problema dane su u knjizi Vladimir Veselica i Dragomir Vojnić: "Misli i pogledi o razvoju Hrvatske", Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Hrvatsko društvo ekonomista, Zagreb, 1999.

toga poduzeća sudjelovali su i neki suradnici Instituta, kao savjetnici. Zahvaljujući dobrom menadžmentu uspjeli su se othrvati tajkunizaciji i kontinuirano ostvaruju dobre poslovne rezultate. Razumije se, da postoji još takvih primjera, ali su oni potpuno izgubljeni u moru promašaja tajkunske privatizacije.

Hrvatska ekonomska zbilja na svršetku XX. i početkom XXI. stoljeća

Neke karakteristike ekonomske politike u devedesetim godinama

Velike šanse što su ih hrvatsko gospodarstvo i društvo imali na početku devedesetih godina preko noći su prokockane.

Privatizacija je pretvorbom jednim potezom pretvorila hrvatsko gospodarstvo i društvo od velikog potencijalnog dobitnika u velikog stvarnog gubitnika. Završetak reforme s dominacijom društvenog vlasništva i početak tranzicije s dominacijom državnoga vlasništva imali su ogromne pogubne učinke na ukupno društveno ekonomska i politička zbivanja u Hrvatskoj u devedesetim godinama. Veliki međunarodni rejting i prestiž što ih je Hrvatska baštinila iz prošlog reformskog razdoblja preko noći su nestali, Hrvatska se našla u takvoj međunarodnoj izolaciji kakvu nije doživjela nijedna od onih, osobito europskih, zemalja u tranziciji s kojima se možemo i želimo uspoređivati. To se nije dogodilo samo zbog rata i godina ni rata ni mira, već zbog velikih grešaka u ekonomskoj i u ukupnoj politici. Kada se radi o ekonomskoj politici, onda se glavna strateška greška odnosi na privatizaciju pretvorbom i tajkunizacijom. Za njom slijedi i s njom se upotpunjuje jedna pojava koja se može nazvati zajedničkim nazivnikom "pogrešna razina stabilizacije". Kada se radi o ukupnoj politici koja je Hrvatsku izolirala od svijeta, onda se učinjene greške osobito odnose na Bosnu i Hercegovinu. Na te se greške, kao uzroke izolacije i slabog međunarodnog rejtinga Hrvatske, nastavljaju i sve one s područja opće demokratizacije i pluralizacije, one o slobodi medija, o ljudskim pravima i slobodama, o povratku prognanih i raseljenih itd. Te se greške nisu mogle nijednim prihvatljivim argumenovom braniti ni na domaćoj, niti osobito na međunarodnoj sceni. To sam osobno iskusio na Konferenciji ekonomista Europske unije održanoj u rujnu 1994. u Engleskoj na Sveučilištu Exeter.⁵

Opće su prosudbe išle u smjeru da se i makroekonomsko i makropolitčko okruženje u Hrvatskoj bitno razlikuje od svih drugih europskih, posebno središnjo-europskih zemalja u tranziciji. Veliki dio uzroka za takve prosudbe vuče svoje duboko korijenje iz grešaka u primijenjenom modelu privatizacije. Greške u koracima (umjesto koraka naprijed - u smjeru privatnoga vlasništva, učinjen je korak natrag - u smjeru državnoga vlasništva) imale su za posljednicu porazne učinke.

⁵ Na toj sam konferenciji kao jedini pozvani ekonomist iz zemalja u tranziciji iznio referat pod naslovom: "European integrational processes and the countries in transition-with special reference to Croatia and former Yugoslavia", Conference ISSUE, Single European Market, Paper. No.88, University of Exeter, September 8-11,1994.

Kao dodatak tim greškama u koracima uslijedile su i druge koje se odnose na pogrešnu razinu stabilizacije.

Stabilizacijski i antiinflacijski program iz godine 1993., kojem je dala podršku i ekonomska znanost, pretpostavljao je tečaj domaće valute prema DEM u odnosu 1 prema 444. To je tečaj, koji iako apreciran u razumnoj i poželjnoj mjeri, uzima u obzir velike razlike između domaće i vanjske, posebno europske, globalne proizvodnosti rada.

Ostvarenja stabilizacijskog programa, međutim, išla su u sasvim drugačijem smjeru. Tečaj je postajao sve apreciraniji s poznatim učincima, ne na restrukturiranje, nego na razaranje poduzeća. Umjesto razvitka modela privređivanja, koji se zasniva na razvitku proizvodnje, zaposlenosti i na ekspanziji izvoza, u praksi se stvarnih ekonomskih zbivanja događalo nešto dijametralno oprečno. U praksi se ostvarivao model zasnovan na razvitku trgovine i na ekspanziji uvoza. Rezultat svega toga bio je drastično opadanje proizvodnje, zaposlenosti i izvoza. Mnoštvo poduzeća sve je teže nalazilo bilo kakve mogućnosti opstanka. Uslijedila su velika nelikvidnost (pomiješana s insolventnošću) i masovna blokada poduzeća.

Umjesto restrukturiranja poduzeća, dogodilo se njihovo destrukturiranje, razaranje i u krajnjoj konzekvenci propast i stečaj uz sve intenzivniji rast nezaposlenosti. Potrošnja je sve više izlazila izvan normalnih mogućnosti proizvodnje a posljedica je bila povećavanje debalansa, deficita i dugova. Ekonomska je znanost neprekidno upozoravala na sve te detalje.

Davane su i prognoze kako takav ekonomski model ne može dočekati svršetak stoljeća. I to se i dogodilo. Hrvatsko gospodarstvo i društvo našli su se u tako dubokoj gospodarskoj, moralnoj, socijalnoj i svakoj mogućoj krizi da je zaista prijetio opći kolaps sustava. To je nasreću spriječeno demokratskim promjenama koje su se na početku godine 2000. i dogodile. Pred ukupnom politikom koju mora provoditi nova Vlada Republike Hrvatske stoje izuzetno (bilo bi možda bolje reći ekstremno) teške zadaće. To se osobito odnosi na ekonomsku politiku. Jedna od rijetkih svijetlih točaka u svemu tome jest raspoloženje međunarodnog okruženja i naglo poboljšanje ugleda Hrvatske. Bez toga bi katarza bila gotovo neizbježna.

Neke karakteristike makroekonomskog i makropolitickog okruženja

Spomenute greške ekonomske politike, osobito dvije ključne (privatizacija pretvorbom i tajkunizacijom i pogrešna razina stabilizacije), imale su za posljedicu razvitak jednog prilično specifičnog makroekonomskog i makropolitickog okruženja. Glavne su karakteristike toga okruženja bile determinirane djelovanjem raznih monopola i oligopola. To se posebno odnosi na monopol tržišta, na monopol vlasništva i na monopol politickog ustrojstva. Opće je poznato da takvo makroekonomsko i makropoliticko okruženje predstavlja veoma plodnu podlogu za brojne društvene devijacije. Te se devijacije odnose na široku skalu - od sitnog kriminala i korupcije, pa do organiziranog kriminala i mafiokracije na raznim razinama gospodarstva i društva.

Na najvećoj međunarodnoj konferenciji o tranziciji, koju je u studenome 1998. organizirao Bečki institut za komparativne ekonomske studije Hrvatske, bila je prikazana u veoma lošem svjetlu. Vrednujući zemlje u tranziciji po svim kriterijima (ekonomskim, političkim, moralnim, pa i mafiokratskim), Hrvatska je svrstana u grupu zemalja zajedno s Rusijom, Ukrajinom, Moldavijom i sl. Na moje su se prosvjede čuli i ovakvi komentari: "Kada se takve devijacije kao što je mafiokracija događaju u Rusiji, onda je svijet zabrinut, ali nije razočaran, jer se mnogo bolje nije ni očekivalo. S Hrvatskom je nešto sasvim drugo. Svijet nije zabrinut, ali je razočaran. "Takav je makroekonomski i makropolitčki ambijent imao poguban utjecaj i na gospodarstvo, i na moral, i na socijalne odnose (zbog ogromnih razlika između preko noći silno obogaćene manjine i brzo osiromašene većine), pa i na stanje duha. Izgubili su se kriteriji morala, izgubilo se suptilno rasuđivanje o dobru i zlu. Nastala je psihoza preživljavanja i bespogovornog toleriranja brojnih društvenih devijacija. Osjećaj opće kontrole duše i tijela i strah od prisluškivanja snažno su utjecali na ponašanje prosječnog građanina Republike Hrvatske. A ono što je u svemu tome najgore, jest da se tako devijantnom stanju duha nisu uspjeli othrvati ni mnogi intelektualci, uključujući tu i intelektualnu elitu kao što su znanstvenici i umjetnici. Sve to ne ističem ni kao posebnu kritiku, ni kao osobito razumijevanje da u danom makroekonomskom i makropolitčkom okruženju nije ni moglo biti mnogo drugačije. Jer to je tako, i to naša i ukupna i ekonomska politika mora znati kako bi što djelotvornije mogla obavljati glavne zadaće koje se nakon demokratskih promjena i same po sebi nameću.

U nizu spomenutih glavnih zadaća posebno se moraju izdvojiti dvije. Prva se odnosi na transformaciju trgovinskouvoznog modela privređivanja u onaj model koji se zasniva na rastu proizvodnje i zaposlenosti i u ekspanziji izvoza. Druga se odnosi na transformaciju društveno-ekonomskog i političkog modela koji je prožet devijantnim pojavama mafiokratskog karaktera u normalni model socijalnotržišnog gospodarstva. Budući da su osnovne odrednice politike nove Vlade ptezane s euroatlantskim integracijskim procesima, referalne točke transformacije društveno-ekonomskog i političkog modela moraju biti zemlje Europske unije. Na svršetku, ne kao manje važno, nego naprotiv, valja spomenuti da se sve spomenute i nespomenute greške ukupne i ekonomske politike nisu dogodile slučajno. Naprotiv, one su se dogodile namjerno, kao osmišljeni dio sustava koji se na tako devijantnim osnovama kontinuirano razvijao u proteklim devedesetim godinama.

Ta prosudba nema samo neko općeinformativno značenje, tek samo zato da se spomene. Naprotiv, ona ima i svoje dublje značenje o kojem mora voditi računa i ekonomska i ukupna politika.

Neke kvalitativne prosudbe i kvantitativni indikatori u svjetlu traženje mogućih rješenja

Glavna karakteristika ekonomije i politike tranzicije hrvatskog gospodarstva u devedesetim godinama odnosi se na velika proturječja između veoma dobrih potencijala i veoma slabih ostvarenja.

Republika Hrvatska bila je neupitno najbolje pripremljena za tranziciju, ali je isto tako neupitno da je Republika Hrvatska ostvarila najslabije rezultata u odnosu na one, posebno središnje europske, zemlje u tranziciji s kojima se normalno možemo i želimo uspoređivati. Ne zaboravljajući ni rat ni godine ni rata ni mira, uzroci takvih slabih performanci leže prije svega u greškama kako ekonomske, tako i ukupne politike. Danas, kada u povijesnoj retrospektivi od jednog desetljeća prosuđujemo tranzicijske procese u devedesetim godinama učinjene greške u sferi ekonomske politike mogu se svrstati u dvije zajedničke grupe, i to: (1) Privatizacija pretvorbom i tajkunizacijom, (2) Pogrešna razina stabilizacije.

Velike su prednosti koje je hrvatsko gospodarstvo imalo u ostvarivanju izravne privatizacije od društvenog na privatno vlasništvo nepovratno propale. To zbog toga što vraćanje na početne pozicije nisu više ni teorijski moguće. A ispravljanje grešaka revizijom, koja je inače prijeko potrebna, ipak će, u odnosu na početne izgubljene prednosti, imati (relativno i uvjetno govoreći) samo marginalno značenje. Toga moramo biti svjesni, ali se time ni s jednog aspekta gledano ne smije umanjiti važnost dosljedne provedbe revizije. A to je zato, što jedini mogući način da se učinjene greške barem donekle poprave i da se spasi ono što se spasiti daje.

Takve prosudbe iznosim zbog toga što se kriteriji revizije zasnivaju na Zakonu o pretvorbi, a Zakon o pretvorbi predstavljao je najveće zlo. Takve su barem bile i ostale jedinstvene prosudbe ekonomske znanosti općenito i Ekonomskog instituta, Zagreb, posebno.

Istini za volju, valja ipak spomenuti da su prosudbe, što ih o spomenute dvije skupine grešaka daju ekonomska znanost i ekonomska politika, dijametralno oprečne. Jer za ekonomsku su znanost to one greške koje su razorile dušu i tijelo hrvatskoga gospodarstva uz posljedicu duboke, ne samo gospodarske, nego i moralne, i socijalne, i svake druge društvene krize. Za ekonomsku su politiku to bile dvije konzistentne skupine koje su hrvatsko gospodarstvo morale voditi u smjeru bogaćenja manjine i osiromašenja većine. Upravo je apsurdno da je tako "konzistentna" ekonomska politika uspjela samo u nekoliko godina razoriti već relativno razvijenu srednju klasu hrvatskoga društva. A upravo je ta srednja klasa morala biti najveća podrška djelotvornom ostvarivanju ekonomije i politike tranzicije i razvitku civilnoga društva s kojim većina europskih zemalja ulazi u XXI. stoljeće.

Kada se radi o onoj skupini grešaka ekonomske politike koju sam stavio pod zajednički nazivnik "pogrešna razina stabilizacije", onda je posebno važno zapaziti već spomenutu činjenicu da je stabilizacijski (i antiinflacijski) program na svršetku 1993. započeo pretpostavkom drugačije razine stabilizacije. Kao okvir kretanja tečaja u odnosu na DEM bio je pretpostavljen odnos 1:444. Događanja su poslije toga išla sasvim drugim smjerom. U tom kontekstu valja odmah reći da razina tečaja općenito i razina stabilizacije posebno predstavljaju veoma bitno teorijsko i praktično pitanje.

Pojednostavnjeno rečeno, veliki se dio problema svodi na to da razina tečaja mora biti tako odmjerena da potiče restrukturiranje poduzeća na smanjivanje

troškova i povećanje proizvodnosti i konkurentnosti. To se postiže i boljim menadžmentom, i boljim marketingom, i boljim poslovnim financijama, i nadasve primjenom novih tehnologija i osvajanjem novih proizvoda. Okviri za odmjeravanje razine tečaja moraju realno vrednovati razlike između domaće i vanjske globalne proizvodnosti rada. Ako se te razlike previše uzimaju u obzir, onda razina tečaja ne potiče restrukturiranje i konkurentnost. Ako se te razlike premalo uzimaju u obzir, onda umjesto pozitivnog poticanja restrukturiranja i konkurentnosti može doći do sasvim suprotnih tj. negativnih efekata.

U krajnjoj se instanci ti negativni efekti svode ne na restrukturiranje, nego na destrukuiranje, na gušenje, na zatvaranje i na stečaj velikog broja poduzeća uz konzekvencu povećavanje nezaposlenosti i zaoštavanja društvenih tenzija. U takvim se uvjetima u interakciji tečaja i relativnih cijena ne stvara takvo ozračje koje potiče razmah poduzetništva na osnovama novih programa, novih proizvoda, novih poduzetničkih i obrazovnih centara i tome slično, već se događa nešto sasvim suprotno. Odnosi cijena domaćega novca (kamata) i vanjskoga novca (tečaja) djeluju u smjeru favoriziranja uvoza i diskriminiranja izvoza. To je put razvitka na modelu trgovine i ekspanzije uvoza. A to je upravo ono što se ostvarivalo u proteklim devedesetim godinama.

Jedna od osnovnih zadaća nove ekonomske politike mora biti usmjerena na transformiranje modela koji se zasniva na razvitku trgovine i na ekspanziji uvoza, u model koji se zasniva na razvitku proizvodnje i na ekspanziji izvoza. Postojeća pogrešna razina stabilizacije nije u kontekstu te osnovne zadaće nimalo neutralna. U gospodarstvu u kojem se razvija tečaj mora biti ad definicionem apreciran. To je neupitno. Ono što je ipak upitno jest samo to koliko mora biti apreciran. U tome se kontekstu može cijeniti da je, po svim performansama hrvatskoga gospodarstva, neupitno da je u nas tečaj preapreciran. Taj se preaprecirani tečaj teško može uskladiti sa stanjem gospodarstva koje se nalazi u dubokoj krizi i depresiji. Jedan od veoma relevantnih indikatora te krize i depresije jest i kretanje i razina proizvodnje (tablica 1.).

Tako niska razina proizvodnje uslijedila je, pored ostalog; i zbog toga što je ekonomska politika postala zamjena za ciljeve i sredstva razvitka. Umjesto povećanja proizvodnje i zaposlenosti, uzeta je kao funkcija cilja stabilizacija cijena i tečaja. S razinom BDP u godini 1997., u odnosu na godinu 1990., od 82,2 Hrvatska daleko zaostaje za svim drugim središnje europskim zemljama u tranziciji. Kada bi se razvijala istim tempom kao poslije stabilizacijskog programa, Hrvatska ne bi ni u narednom petogodišnjem razdoblju dostigla predratnu i predtranzicijsku (1989.) razinu razvitka.

To zaostajanje najbolje pokazuju komparativni podaci u odnosu na prosjek petnaest zemalja Europske unije (tablica 2.). U prošloj godini 1999. Hrvatska je imala razinu razvijenosti od 1/3 u odnosu na prosjek spomenutih petnaest zemalja. Uz pretpostavku rasta BDP po prosječnoj stopi od 4% (i uz nultu stopu rasta stanovništva) Hrvatska bi tek u godini 2015. došla na razinu od 45 u odnosu na prosjek zemalja Europske unije.

Tablica 1.

BRUTO DOMAĆI PROIZVOD
Stvarne promjene u % prema prethodnoj godini

	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998. ¹	1998.	1999.	1999.	2000.	2001.	Indeks 1990. =100	Indeks 1995. =100
								Siječanj- rujan	Procjena	Predviđanje			1999.	1999.
Češka	-0.5	0.1	2.2	5.9	3.8	0.3	-2.3	-1.8	-0.9	-0.6	1.5	2	96.3	101.1
Mađarska	-3.1	-0.6	2.9	1.5	1.3	4.6	4.9	5.1	3.9	4.0	4.5	5	102.4	115.6
Poljska	2.6	3.8	5.2	7.0	6.0	6.8	4.8	5.6	3.1	4.1	4.5	5	137.6	123.5
Slovačka	-6.5	-3.7	4.9	6.9	6.6	6.5	4.4	5.8	1.8	2.0	0.0	2	104.3	120.9
Slovenija	-5.5	2.8	5.3	4.1	3.5	4.6	3.9	4.1	4.1	3.7	3.7	4	113.3	116.6
CEEC-5 ²	-0.2	1.5	4.1	5.7	4.6	4.8	3.1	3.7	2.3	2.8	3.4	4	117.0	116.2
Bugarska	-7.3	-1.5	1.8	2.9	-10.1	-7.0	3.5	4.4	2.0	2.5	4	4	74.9	88.7
Rumunjska	-8.8	1.5	3.9	7.1	3.9	-6.9	-5.4	-	-3.8	-3.9	0	1	79.0	88.0
CEEC-7 ²	-2.3	1.4	3.9	5.8	3.7	1.8	1.4	-	1.0	1.5	2.8	3.4	106.0	108.7
Hrvatska	-11.7	-8.0	5.9	6.8	6.0	6.5	2.5	5.0	-1.0	-2.0	1	2	82.2	113.4
Makedonija	-8.2	-1.2	-1.8	-1.1	1.2	1.5	2.9	-	-	2.7	3	5	92.5	108.5
Jugoslavija ³	-27.9	-30.8	2.5	6.1	5.9	7.4	2.5	-	-	-19.3	3	3	45.1	94.1
Rusija	-14.5	-8.7	-12.7	-4.1	-3.4	0.9	-4.6	-3.0	1.5	1.7	2	3	58.7	94.6
Ukrajina	-9.9	-14.2	-22.9	-12.2	-10.0	-3.0	-1.7	-0.5	-1.7	-0.4	1	3	40.8	85.4
Estonija	-14.2	-8.5	-2.0	4.2	3.9	10.6	4.0	5.8	-0.5	-	-	-	85.8	118.9
Latvija	-34.8	-15.0	0.8	-1.0	3.3	8.7	3.5	5.6	-1.3	-	-	-	56.8	114.7
Litva	-21.3	-16.2	-9.8	3.3	4.6	7.3	5.1	7.1	-4.9	-	-	-	65.0	112.2
Armenija	-41.8	-8.8	5.4	6.9	5.9	3.3	7.2	6.9	6.1	-	-	-	65.3	123.6
Azerbejdžan	-22.6	-23.1	-19.7	-11.8	1.3	5.8	10.0	8.5	6.9	-	-	-	52.8	126.1
Bjelorusija	-9.6	-7.6	-12.6	-10.4	2.8	11.4	8.3	10.0	2.0	-	-	-	81.8	126.5
Gruzija	-44.9	-29.3	-10.4	2.6	11.2	11.3	2.9	7.3	2.4	-	-	-	36.8	130.4
Kazahstan	-5.3	-9.2	-12.6	-8.2	0.5	1.7	-2.5	0.0	0.3	-	-	-	61.4	100.0
Kirgistan	-13.9	-15.5	-20.1	-5.4	7.1	9.9	1.8	1.4	3.5	-	-	-	63.2	124.7
Moldavija	-29.0	-1.2	-30.9	-1.9	-5.9	1.6	-8.6	-7.3	-	-	-	-	32.5	82.8
Tadžikistan	-	-16.3	-21.3	-12.4	-16.7	1.7	5.3	6.5	0.9	-	-	-	51.0 ⁴	88.4
Turkmenistan	-	1.5	-16.7	-7.7	0.1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Uzbekistan	-11.1	-2.3	-5.2	-0.9	1.7	5.2	4.4	4.4	4.4	-	-	-	94.7	116.6
CIS	-13.9	-9.7	-14.2	-5.3	-3.3	1.0	-3.4	-1.7	-	-	-	-	-	-

NAPOMENE: ¹ Preliminarno. ² WIIW procjena. ³ Bazirano na društvenom proizvodu. ⁴ 1992.=100.
Izvor: WIIW baza podataka uključujući nacionalne statistike, CID baza podataka, pedviđanje: WIIW:
Josef Pöschl et al.: "Transition Countries Clamber Aboard the Business Boom in Western Europe,
Upswing Masks Persistent Transition - Related Problems", Research Reports, No. 264., February
2000, the Vienna Institute for International Economic Studies (WIIW), str. 18.

Tablica 2.

**BDP PO STANOVNIKU, PO TEKUĆEM PARITETU KUPOVNE MOĆI (ECU),
OD 1998. PO KONSTANTNIM CIJENAMA NA BAZI PARITETA KUPOVNE MOĆI**

	1990.	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	2005.	2010.	2015.
	Projekcija pretpostavlja 4% godišnjeg rasta BDP-a i nulta stopa rasta stanovništva											
Češka	10136	9886	10325	11334	12025	12332	12194	12286	12778	15546	18914	23012
Mađarska	7222	7384	7789	8297	8613	9231	9830	10424	10841	13189	16047	19524
Poljska	4544	4931	5291	6235	6742	7349	7785	8185	8513	10357	12601	15331
Slovačka	7492	6331	6755	7461	8101	8802	9279	9572	9955	12112	14736	17928
Slovenija	10122	9944	10713	11561	12192	13052	13746	14362	14937	18173	22110	26900
Bugarska	4866	4463	4656	4987	4600	4447	4629	4794	4986	6066	7380	8879
Rumunjska	5344	4854	5163	5745	6113	5585	5385	5395	5610	6826	8305	10104
Hrvatska	5980	4360	4709	5189	5833	6236	6564	6518	6779	8248	10035	12209
Makedonija	3654	3478	3704	3755	3845	3958	4090	4212	4380	5329	6484	7888
Rusija	8425	6907	6166	6140	6074	6275	6069	6258	6508	7918	9633	11721
Ukrajina	5875	4567	3626	3324	3080	3074	3079	3101	3225	3924	4774	5808
	Projekcija pretpostavlja 2% godišnjeg rasta BDP-a i nulta stopa rasta stanovništva											
Austrija	15805	17800	18566	19557	20415	21284	21710	22144	22587	24938	27533	30399
Njemačka	15123	17196	18301	19365	19578	20096	20498	20908	21326	23546	25997	28703
Grčka	8689	10250	10862	11724	12227	13093	13355	13622	13895	15341	16937	18700
Portugal	9079	10811	11588	12403	12746	13528	13798	14074	14356	15850	17499	19321
Španjolska	11148	12372	12643	13497	14007	15084	15385	15693	16007	17673	19512	21543
Turska	4436	5161	4892	5224	5534	5961	6080	6202	6326	6984	7711	8514
Japan	16857	19197	19676	21189	22123	22665	23118	23581	24052	26556	29320	32371
SAD	21018	22796	23894	24842	25676	27048	27589	28141	28703	31691	34989	38631
EU (15) prosjeak	14609	15923	16687	17699	18175	18907	19286	19671	20065	22153	24459	27005
	Europska Unija (15) prosjeak = 100											
	1990.	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	2005.	2010.	2015.
Češka	69	62	62	64	66	65	63	62	64	70	77	85
Mađarska	49	46	47	47	47	49	51	53	54	60	66	72
Poljska	31	31	32	35	37	39	40	42	42	47	52	57
Slovačka	51	40	40	42	45	47	48	49	50	55	60	66
Slovenija	69	62	64	65	67	69	71	73	74	82	90	100
Bugarska	33	28	28	28	25	24	24	24	25	27	30	33
Rumunjska	37	30	31	32	34	31	29	27	28	31	34	37
Hrvatska	41	27	28	29	32	33	34	33	34	37	41	45
Makedonija	25	22	22	21	21	21	21	21	22	24	27	29
Rusija	58	43	37	35	33	33	31	32	32	36	39	43
Ukrajina	40	29	22	19	17	16	16	16	16	18	20	22

Nastavak tablice 2.

Austrija	108	112	111	110	112	113	113	113	113	113	113	113
Njemačka	104	108	110	109	108	106	106	106	106	106	106	106
Grčka	59	64	65	66	67	69	69	69	69	69	69	69
Portugal	62	68	69	70	72	72	72	72	72	72	72	72
Španjolska	76	78	76	76	77	80	80	80	80	80	80	80
Turska	30	32	29	30	30	32	32	32	32	32	32	32
Japan	115	121	118	120	122	120	120	120	120	120	120	120
SAD	144	143	143	140	141	143	143	143	143	143	143	143
EU (15) prosjeak	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Izvor: WIIW baze podataka koje uključuju nacionalne statistike, prognoze: WIIW. Tablica je sastavljena na osnovici studije: Josef Pöschl et al.: "Transition Countries Clamber Aboard the Business Boom in Western Europe, Upswing Masks Persistent Transition - Related Problems", Research Reports, No. 264., February 2000, The Vienna Institute for International Economic Studies (WIIW), str. 35.

To samo po sebi govori koliko su Hrvatskoj potrebni brzi razvitak i aktivna ekonomska politika. Bez takve politike i bez ubrzanog razvitka nema ni povećanja proizvodnje, ni povećavanja zaposlenosti, ni poboljšavanja uvjeta življenja, ni odgovarajućeg pripremanja za uključivanje u euroatlanske inovegracijske procese. Sudeći po postojećim kriterijima koje primjenjuje Europska unija, morali bi se što je moguće brže barem približiti onoj razini razvitka koju imaju najmanje razvijene druge središnje europske zemlje.

Takva orijentacija na brže smanjivanje spomenutih razlika zahtijeva koncepciju i strategiju razvitka koji mora zamjetno veći naglasak staviti na razvitak industrije. To tim više, što je razina razvitka industrije još osjetno niža od prosječne razine BDP (tablica 3.)

Ta razina (od 63,1) sama po sebi govori da će hrvatsko gospodarstvo morati proći kroz fazu svojevrsne industrijalizacije u uvjetima informatične epohe. A takav se razvojni proces ne može ostvarivati nikakvim čistim monetarizmom, niti nekritičnom primjenom ekonomskog neoliberalizma. Takav se razvitak može postići samo aktivnom ekonomskom, osobito industrijskom, politikom. Primjer Poljske to najbolje potvrđuje. Iskustvo razvitka tranzicijskih zemalja i kritičke prosudbe o greškama koje su učinjene u devedesetim godinama daju dovoljno argumenata u prilog aktivnoj ekonomskoj politici. Diskusije vodećih ekonomista Svjetske banke i MMF-a na relaciji Washington - PostWashington consensus o svemu tome najbolje govore. Sve to mora u najvećoj mogućoj mjeri uzimati u obzir nova ekonomska politika. A ta nova ekonomska politika mora svoju posebnu pozornost usmjeriti na činjenicu da smo stabilizirani na pogrešnoj razini i da taj problem zahtijeva odgovarajuće mjere. A te mjere moraju ići u smjeru poboljšanja konkurentnosti. Koliko je hrvatsko gospodarstvo nekonkurentno najbolje govore odnosi između niskih cijena vanjskoga novca (tečaja) i visokih cijena domaćega novca (kamata).

Tablica 3.

EUROPSKE ZEMLJE U TRANZICIJI - KOMPARATIVNI EKONOMSKI INDIKATORI

	BDP 1999. Indeks 1990.=100	Bruto industrijska proizvod. Indeks 1999. 1999.=100	Produktiv. rada u industriji Indeks 1999. 1990.=100	Stopa inflacije 1999.	Stope nezaposl. u % 1999.	Vanjskotrgo- vinska bilanca u bn USD 1999.	Tekući račun u bn USD 1999.	Tekući račun u % BDP 1999.	Kumulativni prijevi vanjskih direktnih investicija 1999. (u mn USD)	BDP po stanovniku EU-15=100	Indeks tečajne razlike. 1999. (bazirano na ECU)
Češka	96.3	81.3	120.3	2.1	9.4	-2.0	-0.8	-1.5	17000	63	2.57
Mađarska	102.4	126.5	195.8	10.0	9.6	-2.9	-2.1	-4.2	19500	53	2.33
Poljska	137.2	163.3	205.0	7.3	13.0	-18.1	-11.7	-7.6	28000	42	2.23
Slovačka	104.3	83.7	108.9	10.5	19.2	-1.1	-1.0	-5.4	2000	49	3.02
Slovenija	113.3	84.0	149.3	6.1	13.0	-1.4	-0.5	-2.5	3000	73	1.58
Bugarska	74.9	50.4	103.9	0.3	16.0	-1.1	-0.6	-4.6	1900	24	3.56
Rumunjska	79.0	52.1	-	45.8	12.0	-1.7	-1.3	-4.2	5400	28	4.05
Hrvatska	82.2	63.1	134.3	4.2	20.8	-3.4	-1.4	-7.1	3500	33	1.62
Rusija	58.7	49.7	-	85.7	12.0	31.0	17.0	9.3	17900	32	5.44
Ukrajina	40.8	50.3	-	19.2	5.0	-0.2	0.9	2.9	3200	16	5.44

Izvor: WIIW baze podataka koje uključuju nacionalne statistike, prognoze: WIIW. Tablica je sastavljena na osnovici studije: Josef Pöschl et al.: "Transition Countries Clamber Aboard the Business Boom in Western Europe, Upswing Masks Persistent Transition - Related Problems", Research Reports, No. 264., February 2000, The Vienna Institute for International Economic Studies (WIIW).

Kvantitativni izraz toga predstavlja razlike između tečaja razmjene i tečaja po paritetu kupovne moći. Radi se o indeksima tečajne devijacije. Za Hrvatsku je karakteristično da ima u odnosu na druge središnje europske (a i sve druge) zemlje u tranziciji najmanji indeks tečajne devijacije (1,62), a da je u isto vrijeme na najnižoj razini razvitka (33). Dakle, proturiječnost sama u sebi. Imajući u vidu već mnogo puta ponovljenu prosudbu da je postojeći model razvitka osnovne ekspanzije trgovine uvoza i potrošnje (praćen svim deficitima i povećanjem dugova) potpuno iscrpio prostore svoga opstanka, odgovarajuće su promjene više nego prijeko potrebne. A te promjene moraju u prvi plan postaviti povećavanje konkurentnosti. Kao što je iz teorije i prakse poznato, u normalnim se gospodarstvima taj problem stalno rješava restrukturiranjem uz pomoć investiranja i podizanja razine tehnologije i upravljanja.

I premda se situacija u hrvatskome gospodarstvu koje je u dubokoj krizi i depresiji nikako ne može ocijeniti kao normalnoj, ipak je primjena metode restrukturiranja radi povećavanja konkurentnosti prijeko potrebna. To više, što je opće ozračje za razmah novog investicijskog ciklusa, posebno na osnovi vanjskih direktnih i drugih ulaganja zamjetno bolje od onoga kakvo je bilo prije demokratskih promjena. Ograničenje je, međutim, u time lagu, odnosno u vremenskom pomaku.

Nešto brže rezultate u povećavanju konkurentnosti mogu dati mjere fiskalne i monetarne politike. Nova je ekonomska politika pokušala nešto više učiniti u tome smislu smanjivanjem državne i javne potrošnje, a to znači politikom sma-

njivanja državnog proračuna. Ograničenja su bila ogromna i u skladu s time rezultati su bili skromni. Ostaju ipak i druge mogućnosti porezne politike, to bi bilo smanjivanje oporezivanja dohotka i dobiti, a isto tako i oslobađanje od poreza cjeline reinvestirane dobiti. Odgovarajuće zakonske inicijative već su u tijeku.

Osim toga, teška situacija u kojoj su se našli hrvatsko gospodarstvo i društvo nameće potrebu razmatranja određenih mogućnosti što ih daje monetarna politika. Iz teorije i prakse poznato je da monetarna politika mora biti toliko restriktivna da omogućuje stabilnost. Ali ona mora biti i toliko ekspanzivna da ne sputava razvitak. U nas je ta politika prenaplaćavala stabilnost čak i po cijenu sputavanja razvitka.

Visoke kamate i razlike u cijenama domaćeg i stranog novca o tome i same po sebi najbolje govore. Imajući sve to u vidu, zadaća te politike svodi se na to da u većoj mjeri valorizira potrebu povećavanja konkurentnosti i poticanja razvitka, ali uz održavanje potrebne stabilnosti. Iskustva drugih pokazuju da su se kod nas stvorili uvjeti za odgovarajuće pomake bez velikog rizika za narušavanje stabilnosti. Ti se uvjeti, ili bolje reći pretpostavke, posebno odnose na tri činjenice, i to: (1) Gospodarstvo se nalazi u krizi i depresiji, (2) Aprecijacija valute je neupitna, (3) Postoji relativna stabilnost cijena i tečaja.

Sagledivi okviri korištenja tih pogodnosti upućuju na mogućnost nastavka sličnih klizanja tečaja kakva su postojala i u prošloj godini. Pri tome valja imati na umu i još uvijek postojeća ograničenja koja se, pored deviznih klauzula, osobito odnose na akumuliranu nelikvidnost, koja (pomiješana s insolventnošću) više nego dva puta nadmašuje onu novčanu masu koju stavljamo pod zajednički nazivnik M1.

Konkretno bi poteze ekonomska politika morala činiti oslanjajući se na ekonomsku znanost. Metode simulacije (svuda gdje je to moguće) valja posebno uzimati u obzir, ali se, kao imperativ svega nameće problem nelikvidnosti. On može djelovati kao tempirana bomba. Zato mu valja dati apsolutni prioritet.

Umjesto zaključnih razmatranja

Povijest političke ekonomije zapravo je povijest vlasništva. U povijesti su ekonomski efikasniji i tržišno konkurentniji oblici vlasništva smjenjivali one manje efikasne i manje konkurentne oblike vlasništva u okvirima kojih su nastali. Ekonomija i politika tranzicije je zapravo nastala zbog toga što ni državno, ni društveno vlasništvo nisu mogli izdržati konkurenciju privatnoga vlasništva.

Je li to svršetak povijesti političke ekonomije, posebno političke ekonomije socijalizma? Svakako nije. Jer povijesni je krah doživjela boljševička opcija realnog socijalizma, a ideja socijalne države i socijalne pravde, posebno u razdoblju poslije Drugog svjetskoga rata, doživjela je svoju punu promociju. Teorijska i praktična ostvarenja ekonomije i politike blagostanja i na tim osnovama razvitka civilnoga društva dali su ton i pečat euroatlantskim inovegracijskim procesima. Te teorijske

osnovice predstavljaju zajednički nazivnik, koji povezuje zemlje Europske unije. Te će ideje u smislu svestranog razvitka civilnoga društva davati ton i pečat društvenim i političkim kretanjima dvadeset prvoga stoljeća.

Na takvim su se idejnim osnovama razvile i čitava koncepcija i strategija ekonomije i politike tranzicije. Sve će se, posebno europske, zemlje u tranziciji, na osnovama takve političke ekonomije integrirati u Europsku uniju.

Razvitak civilnoga društva zajednički je cilj svih zemalja u tranziciji. Sve moćne europske političke snage djeluju u tome smislu. To se osobito odnosi na tri internacionale: 1) Socijaldemokratsku, (2) Socijalliberalnu, (3) Demokršćansku.

Republika Hrvatska bila je najbolje pripremljena za ostvarivanje ekonomije i politike tranzicije i razvitka civilnoga društva. Devijantne pojave, kao što su to bile privatizacija tajkunizacija i pojava mafiokracije, pogrešna razina stabilizacije, greške ukupne politike (osobito prema BiH) u nepovrat su bacile sve spomenute velike prednosti.

Novo političko ozračje koje je zahvaljujući demokratskim promjenama uslijedilo na početku godine 2000. daje nade da će i Republika Hrvatska (usprkos ogromnim štetama, ne samo zbog rata, nego zbog krupnih grešaka ekonomske i ukupne politike) krenuti u smjeru euroatlantskih integracija i razvitka civilnoga društva.

LITERATURA:

1. *Zoran Anušić, Željko Rohatinski i Velimir Šonje (ed.et.al): "Put u nisku inflaciju: Hrvatska 1993-1994"*, Vlada Republike Hrvatske, Zagreb, 1995.
2. *Zvonimir Baletić i Dragomir Vojnić (ed.et.al.) Socijalizam u reformi. Iskustvo i problemi jugoslavenske privredne reforme*, Ekonomski institut, Zagreb, Informator Zagreb 1990.
3. *Zvonimir Baletić (ed.et.al.): Hrvatsko gospodarstvo u tranziciji*, Ekonomski institut, Zagreb 1999.
4. *Marin Buble (ed.et.al): "Enoverprise in Transition"*, University of Split, Faculty of Economics, Split, 1999.
5. *Mato Grgić: "Globalizacija financijskih tržišta i liberalizacija financijskih transakcija"*, Ekonomski pregled, br. 2-3, 1998.
6. *Kiro Gligorov: "Strategijske osnove Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije"*, Ekonomski pregled, br. 1-2, 1984.
7. *Peter Havlik: "Countries in Transition 1997"*, WIIW Handbook of Statistics, Beč, 1997.
8. *Petar Havlik et.al.: "The Transition Countries in 1999: a Ferder Weakening of Growt and Some Hopes for Later Rectery"*, Research Reports, No.257. June 1999. The Vienna Institute for Comparative Economic Studies.
9. *Branko Horvat (ed.et.al): "Uzroci i karakteristike privrednih kretanja u 1961. i 1962. godini"*, Savezni zavod za društveno planiranje, Beograd, 1962.

10. *Božo Marendić i Borislav Škegro (ed.et.al.):* Konceptija i strategija ekonomskog razvitka Republike Hrvatske, u publikaciji Privredna kretanja i ekonomska politika, broj 10, Narodna banka Hrvatske i Ekonomski institut, Zagreb, Zagreb, 1992, str. 142.
11. *Rikard Lang (ed.et.al.):* "O nekim problemima privrednog sistema", Ekonomski pregled br.3-5, 1963.
12. *Andrea Mervar:* "Liberalizacija međunarodnih financijsko-kapitalnih transakcija", Ekonomski pregled, br.1-2, 1999.
13. *Gorazd Nikić:* "Što se događa s prerađivačkom industrijom Hrvatske", u Privredna kretanja i ekonomska politika, br. 64, Zagreb, 19998.
14. *Gorazd Nikić:* "Lice i naličje niske inflacije i stabilnog tečaja- Slika Dorian G Graya", Privredni vjesnik, br. 3120, Zagreb, listopad 1999.
15. *Podkominer Leon (ed.et.al.):* "Transition Countries 1997. External Deficitis Lower Than Feared, Stability Again Priority", WIIW Research Reports, No. 243. February 1998.
16. *Josef Poschl et.al.:* "Transition Countries in 1998/99.: Widespread Economic S Slowdown with Escalating Structural Problems", Research Report, No. 253, February 1999. The Vienna Institute for Comparative Economic Studies.
17. *Josef Poschl et.al.:* (prema tiskanom naslovu), Research Reports No. 264, February 2000, The Vienna Institute for Inovernational Economic Studies.
18. *Željko Rohatinski:* "Tečaj i troškovi funkcioniranja hrvatske ekonomije", Ekonomski pregled br.1., 1998.
19. *Željko Rohatinski (ed.et.al.):* "Croatian Economic Survey", Institut of Economics Zagreb, National Bank of Croatia Zagreb, 1993. 1994. i 1995.
20. *Željko Rohatinski:* Ekonomska situacija u Hrvatskoj na početku 2000. kao i izazov ekonomskoj politici, Ekonomski pregled, br. 12,1999.
21. *Christopher T. Sanders (ed.et.al.):* "Economics and Politics of Transition", Macmillan, London, 1992.
22. *Christopher T. Saunders (ed.et.al.):* The Role of Competition in Economic Transition, Macmillan, London 1993.
23. *Christopher T. Saunders (ed.et.al.):* "Eastern Europe in Crizis and the Way ant", Macmillan, London, 1995.
24. *Guste Santini i Jakov Sirotković (ed.et.al.):* Dugoročna strategija gospodarskog razvitka Hrvatske (znanstveni skup održan u Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti 19 svibnja 1998. Ekonomija/Economics, godina 5, broj 4, Zagreb, lipanj 1999.
25. *Vladimir Veselica (ed.et.al.):* "Gospodarska politika Hrvatske - što i kako u 2000. Inženjerski biro, Zagreb 1999.
26. *Vladimir Veselica i Dragomir Vojnić:* Misli i pogledi o razvitku Hrvatske, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Hrvatsko društvo ekonomista, Zagreb, 1999.
27. *Dragomir Vojnić:* "Ekonomija i politika tranzicije", Ekonomski institut, Zagreb, 1993.
28. *Dragomir Vojnić:* "European Inovegrational Processes and the Countries in Transition-with Special Reference to Croatia and Former Yugoslavia", Conference ISSUE., Single European Market, Paper, No.88. University of Exeter, September 8-11, 1994.

29. *Dragomir Vojnić i Zvonimir Baletić (ed.et.al):* Problemi privrednog razvitka i privrednog sistema Jugoslavije, (međunarodni znanstveni skup u ptođu obilježavanja 50 obljetnice Ekonomskog instituta, Zagreb 15 prosinca 1989.) Ekonomski institut, Zagreb i Globus Zagreb 1989.
30. *Stjepan Zdunić (ed.et.al.):* "Bankarski i financijski sustav u formiranju štednje u funkciji gospodarskog razvitka", Ekonomski institut, Zagreb, 1998.
31. *Stjepan Zdunić:* "Kako iz ekonomike depresije?" Ekonomski pregled br. 11, 1999.
32. *Stjepan Zdunić (ed.et.al):* Privatizacija u politici gospodarskog razvitka Hrvatske, Ekonomski institut, Zagreb, 1991.

PRIVATE OWNERSHIP IN HISTORICAL RETROSPECTIVE AND IN ACTUAL MOMENT

Summary

As a matter of fact the history of political economy is the history of ownership. In history, economically more efficient and marketly more competitive forms of ownership were replacing those less efficient and less competitive, within the frames of which they had arisen. In fact, economics and politics of transition emerged due to the reason that neither state nor social ownership could endure competitiveness of private ownership.

Is this the end of history of political economy, especially the political economy of socialism? It surely is not, because it was the bolshevik option of real socialism which suffered the breakdown, and the idea of social state and social justice especially in the period after the World War II experienced its full promotion. Even on these fundamentals of development of civil society, theoretical and practical achievements of economics and politics of welfare left a note and imprint to Euro-atlantic integrational processes. These theoretical bases represent common denominator which links the countries of the European Union together. In the sense of many-sided development of civil society these ideas will note both social and political movements of the twenty-first century.

The entire conception and strategy of economics and politics of transition developed on such ideological bases.

Development of civil society is the common goal of all countries in transition. All mighty European political powers act in this sense. That especially refers to three internationals: (1) social- democratic, (2) social-liberal, (3) Christian-democratic.

The Republic of Croatia was best prepared for realization of economics and politics of transition and development of civil society. Deviating occurrences as it was privatization by tycoonization and the appearance of mafia-cracy, the wrong level of stabilization, the mistakes of entire policy (especially towards Bosnia and Herzegovina) threw irretrievably all big mentioned advantages.

New political atmosphere which thanks to democratic changes appeared at the beginning of 2000, gives a hope that the Republic of Croatia will also (in spite of huge damages not only due to war, but huge mistakes of economic and entire policy) move in direction of Euro-atlantic integrations and development of civil society.